

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**A LEADER PROGRAM KOMPLEX GAZDASÁGI ÉS
TÁRSADALMI FEJLESZTÉSI CÉLJAINAK
MEGVALÓSULÁSA ÉS GAZDASÁGANTROPOLÓGIAI
VIZSGÁLATA A SÁRRÉTEN**

Jávor Szilárd Ágoston

Témavezető: Dr. Biczó Gábor

DEBRECENI EGYETEM

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2020

Bevezetés

Magyarországon - ahogy minden más országban is - a szociális, vagy gazdasági beruházások, egyaránt több forrásból valósulhatnak meg. Lehetséges hazai vagy külföldi tőkéből, vállalati, magán, vagy állami támogatással, esetleg közösségi hozzájárulásból. Ilyenek az Európai Unió által biztosított pályázatokból és támogatásokból - esetenként tagállami kiegészítéssel - megvalósított fejlesztések. Szükséges megvizsgálni, hogy milyen változások mentek végbe az Magyarországon, a régióiban és a kistérségeiben - ezen belül a Sárréten -, mivel már több mint tizennégy éve vált Magyarország az Európai Unió „teljes jogú” tagjává.

Ezt folyamatában vizsgálom, az Európai Közösség megalakulásától kezdve, Magyarország csatlakozásán át, egészen napjainkig. Figyelembe véve – a LEADER program szellemiségének megfelelően - a helyi adottságokat, hagyományokat a vidéki térségek településein.

Kutatásom során a tiszántúli, sárréti kistérség általam választott 5 településének, a LEADER program keretein belül megvalósult fejlesztéseinek vizsgálatát tűztem ki célul. Választásomat nagyban befolyásolta a térségben élőkkel való korábbi, közös munkánk és az, hogy a települések polgármesterei között többet személyesen is ismerek, és jó kapcsolatot ápolok velük.

A sárréti kistérség jelentőségét mutatja, hogy a nemzetközi átmenő személy- és áruforgalom nagymértékű, mivel a schengeni határ keleti szélén fekszik. Ugyanakkor a közvetlen környezetre nem jellemző, hogy jelentős turisztikai vonzerő jellemezné, így nem elsősorban az idegenforgalomra támaszkodva tud bevételekhez jutni a fejlesztésekhez. Véleményem szerint a helyi lakosok erős identitástudattal rendelkeznek, és kötődnek a településükhöz. Ezért döntöttem úgy, hogy a járás és a benne élők megfelelő tárgyát és alanyait képezik a kutatásomnak.

Tapasztalataim alapján meggyőződésem, és ez Kelet-Európa összes országára vonatkozik, hogy csak akkor válhatunk gazdaságilag és lelkileg is az unió teljes jogú tagjává, ha hazánk mind a 7 régiója eléri az Unió átlagát. Ehhez elengedhetetlen a helyi közösségek mikro- és makro környezetének a megerősítése az abban élő összes szereplő bevonásával.

Magyarországnak hatékonyan kell élnie az elnyert és hozzárendelt támogatási forrásokkal, amelyek ma rendkívül magasak, hiszen a gazdasági, környezeti és életminőségi különbségek is kiemelten nagyok. Sajnálatos azonban, hogy az előttünk álló lehetőségek időben

korlátozottak, hiszen már látható a módosítási és csökkentési szándék, amelynek várható dátuma 2020.

Vizsgálataim 3 fő területre tevődtek ki.

Az első témakör az európai uniós források felhasználásának megoszlása 2007-2013 közötti időszakban, kiemelten az Észak-Alföldi régióban, azon belül pedig a Sárréten. Számomra a legfontosabb szempont nem a forrás nagysága volt, hanem a régió önállóságának, kreativitásának, a kistérség pályázati képességének értékelése, ezért a LEADER programokat vizsgáltam az anyag és módszerben bemutatott szempontokat alkalmazva.

A második területe kutatásaimnak a térség mezőgazdasági eltartó képességének vizsgálata volt. Ehhez egy igazi, tradicionálisan működő ágazatot, a sárréti kistérségben élők megélhetését évszázadokon át részben biztosító és a helyi lakosság körében nagy hagyományokkal bíró juhászatot választottam.

A harmadik vizsgálati eleme kutatásaimnak a sárréten megvalósult pályázatok lakossági megítélése volt. Tulajdonképpen a fejlesztések értékelésének elemzése a lakosság véleménye alapján. Hogyan ítélik meg a zömmel tartósan a térségből származó, ott dolgozó, ott élő emberek az élőhelyük fejlődését, annak irányait, sebességét. Van-e jövőképük, érzik a vidéki lét fejlődését. Fontos volt megállapítani, hogy mennyire ismerik az életterüket, mennyit tudnak a fejlesztésekről, érzik egyéni életükben a változásokat. Ezen kérdések megválaszolására mélyinterjú és kérdőíves módszert választottam.

Kutatásaimat a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történelmi és Néprajzi doktori iskolájában végeztem. Vizsgálataimat elsődlegesen gazdaság antropológiai szempontok alapján végeztem. Ez a tudományterület ötvözi a közgazdaságtan alapjait társadalomtudományokkal és történelmi alapokkal. Ez komplex vizsgálatot követelt, ami sokszor rendkívüli nehézségek elé állított. Nem kizárólagosan közgazdaságtani fogalmakkal és módszertannal kell tisztában lennem, hanem egy kistérséget és annak lakosságát, múltját, szokásait is meg kell ismernem ahhoz, hogy a szükséges összefüggéseket megfelelően lássam. Fontosnak tartottam, hogy a kistérséget ne csak önmagában vizsgáljam, hanem egy nagyobb egység, egy rendszer részeként, mivel kölcsönhatásban állnak egymással. Ennél fogva, minden döntés hatással van az egész rendszerre és annak minden részére is.

Ahhoz, hogy megértsük a sárréti kistérségben, napjainkban fennálló gazdasági és társadalmi helyzetet, részletesen meg kell vizsgálnunk az Európai Unió jelenlegi kohéziós és

agrárpolitikáját, és azt a folyamatot, ami elvezetett azok mai formájához. Kutatásom interdiszciplináris jellegéből adódóan mind a szociális, mind pedig a gazdasági, mezőgazdasági támogatási rendszer alakulása nagy jelentőséggel bír a vizsgálataimhoz. A cél, hogy megértsük az elmaradt régiók felzárkóztatására tett törekvések hátterét és motivációját.

Irodalmi áttekintés

Az Európai Unió és jogelődjei életre hívásának is az egyik legfontosabb célja volt, hogy sikeres együttműködés keretében a regionális szinten jelen lévő gazdasági és társadalmi különbségek csökkentésével és megszüntetésével erős és egységes, a nemzetközi gazdasági és politikai életben meghatározó szerepet elfoglaló egység szülessen. Az 1993-ban létrehozott Kohéziós Alap életre hívásának oka, hogy a Közösség, akkor legszegényebb tagállamaiban nagyméretű közlekedési és környezetvédelmi projekteket valósítson meg. Csak azon régiók részesülhetnek belőle, ahol az 1 főre jutó GDP nem éri el az Uniós átlag 75%-át. Magyarországon több ilyen régió is van, amelyik az EU-s átlag 75%-a alatt teljesít. Ide tartozik a sárréti kistérségnek is otthont adó Észak-Alföldi régió.

Lényeges, hogy egy ország a fejlesztések véghezviteléhez területi egységekre legyen felosztva, hiszen csak így lehetséges azok összehasonlítása és a statisztikák megalkotása és elemzése egy sikeres fejlesztési stratégia kidolgozásához. Magyarország számára különösen fontos a regionális politika. Bár különleges adottságai alapján a mezőgazdasági támogatások is rendkívül előnyösek számunkra, de az egy főre jutó alacsony hazai GDP mutató alakulása azt is jelenti, hogy jelentősek az életminőségi elmaradások Magyarországon.

Hazám hazája, Európa - hangzik a híres mondás. A globálistól a lokális gondolkodásig haladva ugyanez igaz az Észak-Alföldi régióra is, hiszen a Magyarországon belül vizsgált terület – a Sárrét - és az én szűkebb hazám ez az ország keleti részén elhelyezkedő közigazgatási terület. Ennek megfelelően szükséges megvizsgálnunk világon, az Unión és az országon belüli helyzetét.

A regionális politika nem az Európai Unióval kezdődött, bár a tudatos szerveződés, intézményrendszer kialakítása az unió történetével párhuzamosan alakult. Az európai országok együttműködésének szükségességét és az együttműködés elvi alapjait Schuman álmodta meg, és gondolatait, elképzeléseit a Schuman Tervben összegezte (1951.). Ez a munka adta az alapjait annak a fejlődésnek és szervezetnek, amelyet ma Európai Uniónak nevezünk.

A 2000-2006 közötti ciklusban erősödtek a közösségi kezdeményezések, amelyek az uniós politika céljait illetve a helyi kezdeményezésű közösségek igényeinek együttes politikai és gazdasági háttérét biztosították.

A közösségi kezdeményezések megvalósítási forrásai a következők:

- **INTERREG III:** határon átnyúló együttműködési programok támogatása
- **URBAN II:** válságban lévő városi körzetek regenerálása
- **EQUAL:** a munkaerő-piaci diszkrimináció és esélyegyenlőtlenség elleni küzdelem
- **LEADER +:** vidékfejlesztés

A LEADER az Európai Bizottság által kidolgozott program elnevezése, amely az Európai Unió vidékfejlesztési politikájának része. Az úgynevezett „négy közösségi kezdeményezés” egyike. A program neve a francia *Liaison Entre Actions pour le Développement de l'Economie Rurale* megnevezés kezdőbetűiből származik, ami magyarul: Községi kezdeményezés a vidék gazdasági fejlesztése érdekében. (Zsigáné, 2013.)¹

A LEADER-es fejlesztéseket az alábbi hét fő alapelvvvel lehet jellemezni:

- területalapú fejlesztés,
- alulról építkező megközelítés,
- háromoldalú partnerség (vállalkozó, civil, és közszféra),
- innováció,
- integrált ágazati megközelítés,
- hálózati működés,
- kooperáció. (Zsigáné, 2013.)

Anyag és módszer

Az 1. témakör vizsgálata során arra kerestem választ, hogy a magyarországi regionális politika, különös tekintettel, a Községi Kezdeményezésekre mennyire volt sikeres 2007-2013 között. Az Észak-Alföldi régió, Hajdú-Bihar megye és a Sárrét összehasonlító vizsgálatát végeztem el. A Sárréten kiválasztott 5 település esetében strukturált interjút készítettem a településeken élőkkel, amellyel a megvalósult fejlesztések létjogosultságát, helyi adottságokhoz illeszkedését is vizsgáltam. Céлом volt, hogy a vizsgált időszakban befektetett fejlesztési összegek felhasználásával sikerült-e a szegényebb régiók

¹ Zsigáné 2013

felzárkózása/felzárkóztatása a fejlettebb régiókhoz, vagy megmaradt, esetleg nőtt a gazdasági és társadalmi leszakadás mértéke. A rendelkezésemre álló adatok alapján és KSH adatbázisok alapján végeztem el a hazai régiók összehasonlító elemzését. Azért fontos, a Sárrét szűkebb hazájának számító Hajdú-Bihar megyét és az Észak-Alföldi régiót is vizsgálni, mert egy kistérség gazdaságára az azt körülvevő régió politikai, ökonómiai és szociális folyamatai vannak a legnagyobb befolyással. A kutatásomhoz felhasznált adatbázist a Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet - VKSZI (később NAKVI, jelenleg Herman Ottó Intézet) bocsátotta rendelkezésemre. Az adatok gyűjtését az állam által megbízott EPAP Kft. végezte. Az adatbázist Microsoft Excel fájlban kaptam meg és az elemzésekhez használt statisztikákat, grafikonokat, és táblázatokat is Microsoft Excelben végeztem. Igyekeztem olyan elemzési módszert választani és használni, amely kutatási eredményeimnek további felhasználási lehetőséget biztosít, mások számára is. Az elemzések folytatása, az adatok további bővítése adhat egy másféle perspektívát a gyakorlati hasznosítás számára is.

A Sárrét településeinek vizsgálatánál használt módszertan: A térség történeti hátterének ismeretében megalkottam egy strukturált interjút, amelyben 26 kérdést tettem fel három témakörre osztva. Ez az interjú az 1. számú mellékletben található. Az első körben az egyénre és a közösségre fűződő viszonyára voltam kíváncsi. A másodikban a megvalósult fejlesztésekre vonatkozó kérdéseket tettem fel. Végül, a harmadik részében arra kerestem a válaszokat, hogy a LEADER program szellemiségéhez, illetve a helyi adottságokhoz milyen mértékben illeszkedtek a megvalósult fejlesztések. A helyben élők tapasztalatainak és igényeinek a felmérése által érhető el a legpontosabb visszaigazolása annak, hogy megfelelő irányba történt a fejlődés, vagy olyan, „zsákutcának” tekinthető beruházások valósultak meg, amelyeknek nincs létjogosultsága és a fenntartásuk még meg is terhelheti a települést, vagy a helyi közösség költségvetését.

Második témakörként a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés sajátos kapcsolatrendszerét elemeztem. Egy nagy múltú, hagyományosnak mondható állattenyésztési ágazatot, a juhászatot választottam, amely jellemző a Sárrét térségére és a történelme során nagyban befolyásolta annak kultúráját, örökségét és hagyományainak alakulását. A paraszti kultúra és hagyományok a sárréti térségben mindenhol jelen vannak és ennek szerves részét képezi a juhászok és a juhtartók által kialakított életmód és annak minden velejárója. A kedvezőtlen adottságú területeken nagy számban található magyar juhászatok megfelelő fejlesztési irányokat választva a vidékfejlesztés eszközrendszerébe is jól illeszthetők. Madai

(2000.)² szerint a vidékfejlesztéshez és az ágazathoz kapcsolódó támogatások bevonása a stratégiába jobban segítheti a differenciált, termelési szinthez, hatékonysághoz kötődő támogatási formák megvalósítását, mivel a szociális jellegű jövedelempótló támogatásokat a vidékfejlesztéshez kapcsoló támogatások részben helyettesíthetnék. Azért is fontos mert (Jávor-Nábrádi 1999.)³ számításai szerint a társadalmi és infrastrukturális szempontból elmaradott településeken volt az anyajuhállomány 25,4%-a, az országos átlagot 1,5-szeresen meghaladó munkanélküliségű települések gazdálkodói az ország anyajuh-állományának 15,3%-át tartották.

A legeltetési gazdálkodás, a gyepterületek és a kevésbé termékeny területek természetes fenntartása, ami nem egyszerű feladat más típusú mezőgazdasági tevékenység számára, azok a fő területek, ahol a juhtenyésztés a környezeti egyensúly fenntartásában részt vesz (a biodiverzitás, és a víz minőség fenntartása, az erózió, az árvizek, a lavinák és tüzek elleni közdelem, a széntartalmú vegyületek tárolása a talaj szerves anyagaiban). Ugyanakkor a mezőgazdasági területek szociális kohéziójában is meghatározó a juh szerepe.

A harmadik témakörben - ami a fejlesztések lakossági értékelését foglalta magába strukturális interjú alapján - kívántam megvizsgálni, hogy a különböző falvak lakossága hogyan élte meg lakóhelyének fejlődését. Látja-e a fejlődés illeszkedését a községe életében, érzékeli-e az életminőség javítását, vagy javulását, a szolgáltatások minőségének változását. Vannak-e olyan lakossági csoportok, akik eltérően érzékelik a falu életének változását. A gazdasági, szociális és infrastrukturális beruházások hatását a falu életébe. Törekedtem arra is, hogy a megkérdezettek tükrözzék a lakosság összetételét, iskolázottság, életkor, és a nemek vonatkozásában.

Saját vizsgálatok

Az általam vizsgált települések Bihardancsháza, Bihartorda, Nagyrábé, Sáp és Sárrétudvari. Mind az öt falu - ahogy szakkifejezéssel szokták jellemezni - hátrányos helyzetűnek számít. Az interjúk mellett vizsgáltam a településen élők kor, végzettség, vallás, etnikai, családi állapot, foglalkoztatottság szerinti összetételét és arányait. Ezek mind jelentős tényezők ahhoz, hogy jobban értelmezhetőek legyenek egy település lakosainak az interjú során adott válaszai. Hiszen sokat elárulnak a helyi emberek elégedettségéről, életszínvonaláról,

² Madai 2000

³ Jávor-Nábrádi 1999

mentálhigiénés állapotáról, valamint arról, hogy milyen közösségek lehetnek jelen a településen és azok mennyire összetartóak. Ezek fényében elemeztem és értékeltem az interjúkat és a megvalósult beruházásokat.

A vizsgálatom tárgyát képező 5 település 18975 hektáron helyezkedik el, a teljes lakónépessége 7159 fő. Területileg a legnagyobb - habár a lakosság nagyságát tekintve csak a második helyet foglalja el - Nagyrábé, ami 8542 hektáron terül el, ezzel a teljes terület majdnem felét, 45,02%-át adja, míg a megye területének csak 1,38%-át. A legkisebb, mind a lélekszámát, mind pedig a hozzá tartozó hektárok méretét tekintve, Bihardancsháza, ami csak 831 hektárt foglal, ezzel a kutatás tárgyát képező régióknak csak 4,38%-át, és Hajdú-Bihar megyének csak 0,13%-át teszi ki.

A lakosok száma és a település mérete mellett a lakosság összetétele is fontos. A kor-, nem-, nemzetiség-, végzettség szerinti összetétel nagyban meghatározza az innovatív jelleget, a fiatalok lehetőségeit és maradni vagy menni akarásukat. Egy Bihardancsházához hasonló előregedő település jövőképe drasztikus beavatkozás nélkül előre borítékolható. Egy pár évtized alatt elvándorolnak a fiatalok, a maradó idősök pedig elfogynak, így a falu elnéptelenedik.

Fontos részét képezi a vizsgálatnak, a sárréti települések népességének népsűrűség, családi állapot, végzettség, foglalkoztatottság, nemek szerinti eloszlás, valamint etnikai, vallási hovatartozás szerinti elemzése, mivel ezáltal pontosabb képet kapunk a településen élők közösségekhez tartozásáról, mentálhigiénés állapotáról. A mentális állapotot nagyban befolyásolja, hogy egy személy egyedülálló, házas vagy özvegy, hiszen a házasságban is van hova tartozni az embernek, míg egy egyedülálló vagy megözvegyült személyre negatív hatással lehet az egyedüllét, amit megpróbálhat kompenzálni azzal, hogy egy közösséget keres, aminek szerves részévé próbál válni. Ilyen közösség lehet egy vallási gyülekezet vagy akár egy etnikai csoport.

Sárréti projektek 2007-2013

Az elmúlt bő egy évtized alatt végbement fejlesztések és fejlődés nyomon követéséhez összegyűjtöttem a Sárrét területén elhelyezkedő püspökladányi járás 5 településére vonatkozóan a megvalósult projekteket, amelyek számomra azért voltak fontosak, mert kíváncsi voltam arra, hogy a lakosság milyen módon és mértékben érzékelte a fejlesztéseket, mennyit tudott azokról, vállalt-e szerepet megvalósításukban? Természetesen arra is kíváncsi voltam, hogy milyen lenne a hozzáállásuk a további fejlesztésekhez.

Az értékelt ciklusban az 5 község összesen mintegy 173 millió forint LEADER támogatásban részesült, amelyből 154,7 milliót fel is használtak. Ebből következik, hogy sajnos két elnyert támogatás Nagyrábé esetében nem került felhasználásra. Mintegy 18,3 millió értékben a beruházások nem realizálódtak.

A kistérség átlaga 19.951 forint volt, tehát 1 főre vetítve nem érte el a 20.000 forintot. Meggyőződésem, hogy ez igen kevés, a fejlődés olyan üteméhez, amelyben benne van a felzárkózás reménye. Különösen azért, mert gazdasági beruházás, fejlesztés csak elvétve akadt.

Összességében elhanyagolható volt a gazdaságfejlesztés a vizsgált ciklusban, LEADER forrásból. Ebből következőképpen hosszú távú munkahelyteremtés se történt meghatározó mértékben. A szálláshely-fejlesztésnek lehetnek még ilyen áttételes hatásai.

A fejlesztések azért is fontosak egy-egy falu életében, mert javíthatják az infrastruktúrát, a szociális körülményeket, az egészségügy és az iskolák helyzetét, színvonalát. Hozzájárulhatnak a közlekedés, környezetminőség, munkahelyteremtés, gazdasági vonzerő és kereseti viszonyokhoz, amelyek az életminőség alapelemeit jelentik a vidéki létben. A beruházások a projektek szempontjából rendkívül fontos, hogy ezek mennyire jutnak el a lakossághoz, milyen mértékben hasznosítják azokat, hozzájárulva a lakosság lelki állapotához, jövőképéhez. Arról is képet adnak, szeretik-e falujukat és milyen szempontok alapján tervezik a községükben maradásukat vagy elvándorlásukat és azokat milyen okok határozzák meg. Ezek megállapítására kérdőívet dolgoztam ki, amelyet mellékletként tartalmaz a dolgozat.

A kérdőív tartalmazza a személyes adatok mellett az ambíciójukat, viszonyukat a településhez és a közösség életéhez, és település fejlődésével kapcsolatos ismereteiket.

Az interjú kérdéseit 3 csoportba soroltam. Az első csoportban tettem azokat a kérdéseket, amelyek az egyén életkorát, illetve kapcsolatát, kötődését a településéhez voltak hivatottak feltérképezni. Fontos volt, hogy felmérjem, mióta él a lakóhelyén, mi köti a településéhez, milyen adottságai, képességei és lehetőségei voltak eddig a közösségi életbe való bekapcsolódásra. A második kérdéskör a település és a helyi közösség életében, a projektekben való szerepvállalását térképezték fel. Továbbá azt, hogy az ismeri-e a megvalósult fejlesztéseket, és ha igen, akkor hogyan ítéli meg azok szükségességét, hasznosságát. A harmadik, utolsó kérdéskör a LEADER programra vonatkozik. Felméri a válaszadók tájékozottságát a programmal kapcsolatosan, illetve azt, hogy annak keretén belül megvalósult fejlesztések mennyire illeszkedtek az alapelveihez, szellemiségéhez. A jelenleg és a jövőben

felmerülő igényeket, megvalósuló fejlesztéseket és a lakosság ezekbe történő bevonásának lehetőségeit méri fel.

Hipotézis eredmények

I.témakör

1. Az ország a csatlakozási tárgyalások befejezéséig felkészült az uniós pénzek elnyerésére, mert a csatlakozás előtt is rendelkezésre álltak közösségi források.

A vizsgált területeken a pályázati pénzek felhasználásánál nem figyelhető meg gazdasági koncepció. Sok olyan projektre költöttek pénzt (pl. templomfelújítás, sportpályák fejlesztése, stb.), ami bár hasznos volt, de mind prioritását, mind pedig gazdaságosságát tekintve jobb lett volna, ha a gazdaságélénkítő beruházások után valósítják meg azokat, amelyek fedezetet biztosítottak volna ezek megvalósítására, üzemeltetésére. Ez koncepció nélküli folyamatnak tűnik. A pályázatok tekintetében nem volt elég felkészült az ország az uniós csatlakozáshoz.

2. A LEADER program megmozgatja a vidék lakosságát és az önkormányzatokat, mivel alulról építkezik.

Az interjúkból látható, hogy a lakosok sokszor információhiány miatt nem vesznek részt a települést érintő fontos folyamatokban. Ez a tájékozatlanság az egyik oka, hogy a civil lakosság nem pályázik, és nem vesz részt a pályázatok megírásában vagy megvalósításában. A programok és rendezvények iránt már érdeklődőbbek az emberek és azokon, ha passzívan – látogatóként – is, de részt vesznek.

3. A munkahelyek iránti igény miatt feltételeztem, hogy nagyobb arányú lesz a gazdaság élénkítését szolgáló beruházások aránya.

A pályázatok jellegét tekintve a szociális és a gazdasági beruházások egymáshoz viszonyított aránya közel azonos volt. Ez annak is köszönhető, hogy a szociális intézmények, templomok, közterek az uniós csatlakozást megelőző évtizedekben elhanyagolt állapotba kerültek. A feltételezésem téves volt, mivel a gazdaság élénkítését célzó beruházások nem voltak nagyobb arányúak a LEADER programon belül.

II. témakör:

1. A mezőgazdaság fejlődésével csökken a mezőgazdaságból élők aránya, mivel a hatékonyságnövelés miatt kevesebb élőlétszámra van szükség.

A modellszámításaim szerint megállapítottam, hogy kívánatos szintű, versenyképességhez szükséges fejlődés esetén, a juhászatban dolgozó, illetve a juhászatból élők száma a hatodára is

visszaeshet. A juhászatokba így kevesebb juhász kell, ami azt jelenti, hogy át kell képezniük magukat, azaz a mezőgazdaság más területén, vagy – ami valószínűbb – más ágazatban helyezkednek el. Ez egy kiváló példa arra, hogy a feltételezésem igaz.

2. Ha emberek kerülnek ki a mezőgazdasági termelésből, akkor kevesebb emberre ugyanakkora, vagy nagyobb bevétel jut, ezért növekszik az adott mezőgazdasági ágazatban maradók jövedelme és javulhat életminőségük is.

A jelenlegi támogatással is mesterségesen működő juhászatok a fejlesztés optimális alakulásával jövedelmezővé válhatnak.

A mezőgazdaság területén végbement fejlődés egyben hatékonyságnövekedést is jelent. Ez magában foglalja a gépesítést, az egy fő munkaerőre jutó állatállomány növekedést, vagy az egy főre eső hozamokat ugyanakkora állománynál. Itthon megváltozott a juhászatok száma és a bennük található átlagos egyedszám is. Ezáltal ugyanakkora munkaerőre esik magasabb bevétel, vagy a nagyobb hatékonyság miatt, kevesebb dolgozóra van szükség ugyanakkor üzemmérethez. Ez egyértelműen bizonyítja azt, hogy jövedelem- és életminőség növekedés is végbement az utóbbi évtizedben a gazdálkodásból élő családok körében. Ez a feltevésem helyesnek bizonyult.

III. témakör:

1. Ha az emberek új munkahelyeket szerettek volna teremteni, akkor a LEADER program keretében, a sárréti településeken megvalósított pályázatok során előnyben részesítették a gazdasági, vagy gazdaságot élénkítő, támogató beruházásokat.

Az eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy a 2007-2013 közötti európai uniós költségvetési időszak során a sárréti térség püspökladányi járásán belül elhelyezkedő 5 vizsgált település tekintetében a gazdasági beruházások jelentős mértékben elmaradta az egyéb jellegű fejlesztésektől. Téves volt az hipotézisem, mely szerint a helyi önkormányzat, lakosság és a vállalkozások előnyben részesítették volna a gazdaságélénkítő beruházásokat, hiszen ezek aránya az összes projekt közül nem érte el a 40%-ot.

2. A települések közösségei próbálták saját kezükbe venni a sorsukat LEADER program keretében, ezért a sárréti településeken megvalósított pályázatok során érvényesült a hét LEADER irányelv.

A hét alapelvből megvalósult a területalapú megközelítés, a partnerség elve, az integrált megközelítés.

A nem megvalósult alapelvek között az innovativitás, a hálózatépítés elve.

Részben megvalósult a sajátos irányítási és finanszírozási módszerek és a területalapú megközelítés elve.

Következtetések, javaslatok

Magyarország mintegy másfél évtizede csatlakozott az európai unióhoz, ami hazánk esetében több éves felkészülés után történt meg.

Miután a magyar politikai, gazdasági, társadalmi, jogi szabályozás, rend és működés szinte minden elemében eltért az uniós országokban tapasztaltaktól, ezért felkészülés nélkül nehezítette, illetve nehezítette volna az ország adaptációját, harmonizációját.

Természetes feladatként jelent meg az első uniós ciklus után a (2007-2013) magyar elemzések elkészítése, a felkészülés hatékonyságának értékelése az induló éveink eredményeiről.

A célkitűzéseimhez kapcsolódóan kitűzött hipotéziseket három témakörben fogalmaztam meg:

1. gazdasági és falufejlesztési témakör
2. mezőgazdasági és vidékfejlesztési témakör
3. A LEADER program közvetlen hatásai témakör

A három témakörben megfogalmazottaknak megfelelően a következtetésem is ebben a logikai rendszerben készültek.

Az egyes számú gazdaság- és falufejlesztési témakörben az alábbi következtetéseket fogalmaztam meg:

1. Az országos adatbázisok elemzéseiből kiderült, hogy azok nem kellően pontosak, a különböző célokra felhasznált források nem kellően elkülöníthetők, nem határolódnak le teljességgel. A köztük lévő átfedések megnehezítik a precíz és pontos értékelést. Erre vonatkozóan számos példát mutattam be dolgozatomban.
2. Hibásnak bizonyult azon feltételezésem is, hogy az európai uniós forrásokkal nagyobb arányban fogják élénkíteni a gazdaságot, kiemelt szempontként a munkahely teremtést és a gazdasági vállalkozásokat és kevesebb lesz az infrastrukturális, jóléti beruházás. A térség ezen a téren való lemaradása lehet az egyik ok. A másik pedig, hogy kevés volt az önerő, a tőke a gazdaság fejlesztési elképzelések megvalósítására. A kívánatos 60% gazdasági és 40% jóléti százalékos arány így eltolódott rossz irányba. Így ennek megfelelően a jóléti beruházások több mint 50%-os arányt tettek ki. Ami hosszútávon növeli a működtetések költségeit, így tovább rontja a gazdasági pozíciókat.

3. A lakosság nagyobb mértékű bevonása a döntéshozókészítésbe, a döntésbe, illetve a tervek megvalósításába sajnos nem valósult meg kellő mértékben. Ennek gyökerei a korábbi beszűkült önállósági lehetőségek beidegződésével magyarázható. Még mindig indokolatlanul magasnak tekinthető a vezetői tekintélyelvűség és centralizáció, ami teljességgel idegen az Európai Unió szellemiségétől. A társadalmi tudat nem fejlődött arányosan a lakossági lehetőségek bővülésével.
4. Az általam vizsgált kistérségben általánosságban javult a szolgáltatások minősége (iskola, kulturális lehetőségek, infrastruktúra, munkalehetőség kínálat) de a mértéke jelentősen elmaradt a kívánatostól. Külön problémát jelentett, hogy a fejlődés mértéke még a vizsgált 5 községben is rendkívül polarizálódott. Ennek okai rendkívül összetettek. A falu mérete, adottságai, korábban előállított értékei, vezetése egyaránt megtalálható a különbségek kialakulásában. Ezen tényezők mind hatnak az elvándorlásra, a fejlődésre, a lakosság lelki állapotára, de még az értékek megőrzésére is. Ahol több a forrás, több a lehetőség, ott nagyobb az odafigyelés a lakosság igényeire, igényességére és a múlt értékeinek megőrzésére is. Jobban fókuszba kerül az ember.
5. A lakosság elvándorlása folyamatos – bár nem minden községet érint egyaránt – ugyanakkor a térségen belül nem nagy mértékben változott a mobilitás. A foglalkoztatásban mutatkozó eltérő feltételrendszer növelte ugyan a falvak közötti átjárást, átjárhatóságot, de ez csak néhány esetben járt lakóhely változtatással. Ezek is inkább családi változásokhoz kötődtek. Ennek oka elsősorban a nagyobb mértékű változtatáshoz szükséges anyagiak hiányával magyarázható.

A második témakörbe tartozó mezőgazdaság, vidékfejlesztési terület értékelésének eredményei is számos következtetés és javaslat meghatározását tették lehetővé. Ezek a következők:

1. A mezőgazdaság fejlődésével jelentősen csökkent a kizárólag a mezőgazdaságból élők aránya a foglalkoztatottak között, de az őstermelők illetve a mezőgazdaságból származó jövedelemre számítók aránya csak alig változott, miután az emberek rá vannak szorulva az ebből a tevékenységből származó minimális bevételre is. Ez a térség gyenge jövedelemtermelő potenciáljával és relatív szegénységével egyaránt magyarázható. Az igaz, hogy akik mezőgazdaságból élnek és abban dolgoznak, nagyobb jövedelemhez jutnak, de számuk csökkent, lényegesen kevesebb. Azok, akik kiesnek az agrár foglalkoztatásból, általában szakképesítés nélkül jelennek meg újból, a

munkaerőpiacon. Miután kevés a munkahely helyben – bár igaz eltérő mértékben, de javult a helyzet – vagy átmennek a másik faluba dolgozni, vagy közfoglalkoztatásból élnek. Ez jelenti az életük gyenge minőségét és kiszolgáltatottságukat. Ezért ezek képzése, továbbképzése és felkészítése a visszakapcsolódásra feladatként jelenik meg az önkormányzatok tevékenységében.

2. Ma a mezőgazdaság, különös tekintettel az állattenyésztésre, ezen belül kiemelten a juhászatra, ami a térségben jelentős volt, csak jelentős fejlesztéssel (termelékenységnövelés, minőségjavítás, gazdaságos méret elérése) jelenthet megoldást, ami szintén a fent említett mezőgazdasági foglalkoztatás csökkentésével jár.

A harmadik, LEADER program hatásait vizsgáló témakörben a megfogalmazott következtetések és javaslatok az alábbiak:

1. Az elemzett kistérségre már csak az elmaradottság okán is igaz, hogy nem a szakmailag indokolt arányban, 60-40% gazdasági, illetve jóléti, használták fel az elnyert forrásokat. Igaz, az arány kicsit kedvezőbb az országos átlagnál, de jelen esetben még a 60% túllépése is indokolt lehetett volna. Hiszen a jóléti beruházások, fejlesztések fenntartása jelentős forrásokat vonnak el az önkormányzat későbbi feladatmegvalósításától.

Az értékelt LEADER programok saját érdekkörben valósultak meg és a lakosság egészét, vagy egy-egy célcsoportját szolgálták. Szabálytalanságokat nem tártam föl. Amennyire kíváncsi az idegen tőke beáramlása, annyira veszélyes is lehet, hogy ez a tőke nem teljes egészében a falu céljait szolgálja. Tehát a közösség döntése meghatározó kell, hogy maradjon. Ezért is fontos, hogy emellett érvényesült a LEADER programok hét irányelve is. Sajnos azonban a hatékonyság elve az optimális feladatkijelölés szabálya nem mindig teljesült.

Új tudományos eredmények

1. A térségben megvalósult projektek nem tükrözik azt az álláspontot, hogy a gazdasági típusú fejlesztések hosszabbak, hosszabb hatással bírnak és munkahelyteremtés folytán lakosságmegtartás érdekében jobban szolgálják a térség fejlesztését, mint a szociális, és infrastrukturális beruházások. Az általam vizsgált térségben azonban olyan nagy az infrastruktúra lemaradása, hogy a lakosságot és a vezetőket erőteljesen motiválta ezen irányú fejlesztések ösztönzésére. Az ilyen irányú beruházásokat az is ösztönözte, hogy sem a lakosságot, sem a gazdaságot nem sikerült kellően felkészíteni a programban rejlő lehetőségekre.

hatékonyabb kihasználásra. Ezért, valamint a rendelkezésre álló szűkös anyagi lehetőségek eredményeképpen a projektek összességében nem tudtak mélyreható változásokat eredményezni a falvak életminőségének javításában.

2. Miután a hosszú európai uniós csatlakozási előkészületek sem hozták meg a kellő felkészültséget a projektek és a források kellő hatékonyságú fogadására, ezért nem volt egyenlő az esély a „LEADER versenyben” a különböző községek számára. Azokban az esetekben, ha a lakosság körében, közösségében volt megfelelő dinamikus vállalkozó kész, kreatív, vagy netán személyes érdekeltségű lakos vagy család, illetve a vezetők esetében kellő agilitás és képesség akkor az illető település nagyobb eséllyel indult a versenyben a projektekért, a megvalósítás sikeréért. Jelentősen befolyásolják egy-egy község munkahatékonyságát az ott kialakult életérzések, amelyeknek a kialakulásában szerepe volt és van a község vezetőjének, hogy javuljon a projekt kiválasztása, megvalósítása és eredményessége.
3. Miután az előző politikai, gazdasági és társadalmi rendszer nem igényelte a lakosság aktív részvételét a döntésekben, illetve a részvétel nem léphetett túl egyfajta autonóm mértéket, nem alakult ki az emberek körében olyan szemlélet, amely a LEADER programok eredményességét jobban szolgálta volna. Sokkal erőteljesebben, sikeresebben kellett volna aktivizálni a lakosokat mind a programok megvalósításban, mind pedig az azokhoz való érzelmi kötődésében. Jobban rögzülnie kell a falu életében egy-egy új projektnek, mert a siker, az eredményesség növeli az aktivitást. Az eredményes beruházások nem csak hangulatjavítók, amelyek spirálisan növelik a lakosság megtartó képességét és a kedvet a szerepvállalásban mind a döntés meghozatalában mind pedig a megvalósításban.
4. Hosszabb idő kell ahhoz, hogy a rendszerváltás utáni beidegződések egy-egy falu pozíciójával, feladatával, szerepvállalásával az adott kistérség életében meg tudjon változni. Az általánosságban ugyan magával hozta, hogy vannak életközösségek, falvak, amelyek szerepet vállalnak a foglalkoztatásban, a munkahelyteremtésben, a szolgáltatások javításában, de más falvak esetében csak speciális és visszafogott funkciók alakulnak ki.
5. A térség lakossága egyértelműen öregszik, amely alól csak az a falu jelent kivételt, ahol a lakosság jelentős részaránya kisebbségi etnikumhoz tartozik. Ez a sajátosság önmagában is színezi a problémát. A cigányság esetében osztársadalmi szinten is megfigyelhető, hogy több a gyerek és magasabb a népességnövekedési ráta. Így a kistérség falvaiban fel kell készülni arra, hogy javulnia kell azoknak a szolgáltatásoknak, amelyek az idős lakosság kiszolgálását

biztosítják, valamint fejleszteni kell a bölcsődei és óvodai hálózatot is az iskolával egyetemben. Várható, hogy esetükben további pozícióvesztések lesznek a térség fejlődési lehetőségeiben. Amennyiben növekszik a lakosság aktivitása és ehhez megtalálják a megfelelő eszközöket, akkor nagyobb esély lesz a visszafejlődés lassítására, esetleges megállítására. Azonban ahhoz, hogy a trend megforduljon, a jelenleg elérhető források a kistérségben nem elegendőek, tehát azok kiemelt növelésére van szükség.

6. A településen csökken a hagyományok, népszokások ápolásának mértéke, amely tovább erodálhatja a közösségeket. Az oktatásban, a gyerekek tanításában a hagyományápolásban sokkal nagyobb aktivitás, intenzitás szükséges az értékek feltárására és megőrzésének biztosításra. Az is megállapítható volt, hogy ezeken a területeken a különböző községek múltja, értékei és így esélyei sem egyformák.
7. A mezőgazdaság termelése ezekben a térségekben valószínűleg jelentősebb marad. Egyidejűleg az is megállapítható, hogy mindemellett nagyobb a mezőgazdaságból származó GDP és jövedelem, a robotizáció, a digitalizáció, amely jobb életminőséget biztosít, mint jelenleg, de a pénz sokkal kevesebb ember számára lesz elegendő az életminőség igény javulása miatt. Meg kell találni a mezőgazdaságból megélni nem tudók számára azokat a jövedelmeket biztosító tevékenységeket, amely nem csak, hogy biztosítja a kistérség lakosságának teljes eltartóképességét – akár más faluban, városban -, hanem folyamatosan javítja az életkörülményeket és életminőséget is. Megállapításaimat alátámasztják a juhágazatban végzett vizsgálataim eredményei is, amely szerint országosan több ezer, a térségre vonatkozóan több tíz munkahely megszűnhet. Ez együtt jár alulképzett, új munkaerő felszabadulásával, megjelenésével a munkaerőpiacon, amely jelentős átképzésére mind kora, mind pedig iskolázottsága miatt kevésbé alkalmas. Ennek megfelelően szükség van a vidékpolitika továbbfejlesztésére és a források növelésére ahhoz, hogy ne folytatódjon a kistérségben lévő falvak további visszafejlődése. Ez azért is fontos, mert a prosperáló falvak és városok konkurenciájának, nagy elszívó hatása lehet. Ez önmagában kettős hatású, pozitív és negatív lehet egyaránt. Az alacsony népességnövekedési ráta ezt a folyamatot tovább erősíti.
8. A jelenlegi rendszer forrásai, gazdasági feltételei, annak mértékét is figyelembe véve nem alkalmas a kiegyensúlyozatlanság, a különbségek megszüntetésére. Sőt sok esetben a jelenlegi adottságokat figyelembe véve még a falvak közti különbségek erősödését eredményezheti inkább. Ezt az Uniós folyamatok is alátámasztják, az uniós térségek pozíciójának, helyezésének és eredményességének csekély változásával.

Nyilvántartási szám: DEENK/42/2020.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Jávor Szilárd
Neptun kód: HTYXIC
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10071938

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (3)

1. **Jávor, S.**, Jávor, A.: A mezőgazdaság mint a vidékfejlesztés eszköze.
In: A magyar tudomány napja a Délvidéken 2016. Szerk.: Szalma József, Dialóg Campus
Kiadó, Budapest, 19-36, 2018.
2. **Jávor, S.**, Jávor, A.: A vidékfejlesztési források felhasználásának vizsgálata különösen az Észak-
Alföld régióban.
In: A magyar tudomány napja a Délvidéken 2016. Szerk.: Szalma József, Dialóg Campus
Kiadó, Budapest, 311-322, 2018.
3. Fenyves, V., **Jávor, S.**, Jávor, A.: Szezonális tendenciák a hazai és nemzetközi bárányár
alakulásában.
In: A juhágazat helyzete, kilátásai és fejlesztési lehetőségei. Szerk.: Nábrádi András, Jávor
András, Madai Hajnalka, Debreceni Egyetem, Debrecen, 112-122, 2007, (Szaktanácsadási
füzetek, 1588-8665 ; 13.)

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (4)

4. **Jávor, S.**: Gazdaságnéprajzi szempontok a területfejlesztésben.
Népr. Látóhatár. Közlésre elfogadva, 1-13, 2020. ISSN: 1215-8097.
5. Jávor, A., Jávor, B., **Jávor, S.**: A hazai juhágazat lehetőségei.
Magyar Mezőgazd. 74 (3), 18-20, 2019. ISSN: 0025-018X.
6. Jávor, A., Jávor, B., **Jávor, S.**: Vízválasztóhoz ért a magyar juhágazat.
Magyar Mezőgazd. 74 (37), 28-30, 2019. ISSN: 0025-018X.
7. **Jávor, S.**: A juhászati fejlesztés, mint a vidékfejlesztés eszköze.
Magyar juhászat + kecsketenyésztés. 27 (8), 2-5, 2018. ISSN: 0025-018X.

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (5)

8. **Jávor, S.**: Edifications from the LEADER program based on the results of a Hungarian micro-
regioni: Introduction and literature review.
Anal. Univ. Oradea Fac. Protect. Med. 32, 161-164, 2019. ISSN: 1224-6255.

9. **Jávor, S.:** Edifications from the LEADER program based on the results of a Hungarian micro-region II. Material and Methods, Own Analyses.
Anal. Univ. Oradea Fac. Protect. Med. 32, 165-170, 2019. ISSN: 1224-6255.
10. **Jávor, S.:** Edifications from the LEADER program based on the results of a Hungarian micro-region III. Hypothesis Results.
Anal. Univ. Oradea Fac. Protect. Med. 32, 179-184, 2019. ISSN: 1224-6255.
11. **Jávor, S.:** Edifications from the LEADER program based on the results of a Hungarian micro-region IV. New scientific findings.
Anal. Univ. Oradea Fac. Protect. Med. 32, 185-188, 2019. ISSN: 1224-6255.
12. **Jávor, S.:** The establishment and operation of the LEADER programme in Hungary.
Anal. Univ. Oradea Fac. Protect. Med. 21, 597-604, 2013. ISSN: 1224-6255.

Magyar nyelvű konferencia közlemények (1)

13. **Jávor, S.:** A LEADER program értékelésének lehetőségei.
Agrártud. közl. 50, 175-177, 2012. ISSN: 1587-1282.

További közlemények

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

14. **Jávor, S.:** A LEADER alakulása Magyarországon a 2007-2013 közötti időszakban.
Agrártud. közl. 46, 37-40, 2012. ISSN: 1587-1282.

Idegen nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (1)

15. **Jávor, S.:** Changes in the Sheep Sector in Hungary as a Result of Accession to the European Union.
Annals of the University of Oradea, Fascicle: Ecotoxicology, Animal Husbandry and Food Science and Technology Accepted by publisher, 1-12, 2019.

A DEENK a Jelölt által az IDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudomány-metriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2020.02.24.

